

Mátyás, Flórián
A magyar nyelv finnítési
törekvések emlékei.

PH
2582
F5M37

Purchased for the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
from the
KATHLEEN MADILL BEQUEST

John Brown

155 333

A MAGYAR NYELV

FINNÍTÉSI TÖREKVÉSEK

ELLENÉBEN.

135233

IRTA

MÁTYÁS FLÓRIÁN.

PÉCSETT,
A LYCEUM NYOMDÁJÁBAN
1858.

ALMÁSI ÉS GÖDREI

SISKOVICS TAMÁS URNAK,

EGYKORI TANITVÁNYÁNAK

a szerző.

PH
2522
F5 717

Előszó.

A magyar, nyelvére és szokásaira nézve, elkülönözve áll a európai ujhonában. Mihelyt a környező népek megszűntek őt rettegni, vendégszeretetét vevék igénybe; s tapasztalák, hogy a mily félelmes ellenei — oly szíves vendégei irányában. Letelepedett nála, a ki akart, a szíves gazda megosztá velök földjeit. Ki ily bőkezű idegenhez, nem lesz fősvény saját felenépéhez. Ázsiai rokonait is hozzá kényszeríték a viszontagságok; ide szállongának lassankint különféle nevezetek alatt, egykor terjedelmes rokonságának maradványai. Ezeknek magyar-rokon voltokról fölteszem, hogy magyar nem fog többé kétkedni; mintán honfaink, s legujabban Jerney Keleti utazásának első részében, azt bőven bebizonyították. Arra, hogy külföldi tudos, a jász, kún, palóc népfelekezetet magyartalan eredetűnek tartja, mosolyogva vál-

lat voníthatunk; — nem forgatta oklevélgyűjteményeinket, nem ismeri Jerney észrevételeit, a híres Coman glossarium czímtévesztése iránt. (') De azon következte-

(') Ez 1303-ban készült, midőn kún atyáinkiai nálunk már végkép megtelepedtek volt. Klaproth közölte 1828-ban „Vocabulaire latin persan et coman, de la bibliothèque de François Petrarcha“ czim alatt; eredetije ez: „In hoc libro continentur Persianum, Comanicum per Alphabetum.“ E szótár úgy nevezett coman része tatár, minélfogva a kúnok s velök rokon úzok és pecsenegek (besenyők) tatár ajkuaknak állíttatnak, különösen Jerney idézte Neumann által 1845-ben „Es hat sich selbst ein ziemlich ausführliches Wörterbuch ihrer (der Komänen) Sprache erhalten, wodurch die Abstammung dieses Volkes, der Uzen und Petschenegen, welche zusammen, wie ausdrücklich versichert wird, eine und dieselbe Sprache redeten, über allen Zweifel erhoben wird.“ Mire Jerney megjegyzi, hogy: „Valamely jámbor olasz térítő barát 1303-ban azon fekete-tengermelléki tartományokban, hol egykor kunok laktak, de mint közönségesen tudatik, a mongolok elől Moldvába, és Magyarországra vonultak, az ott megtelepedett Tatár népek nyelvén szótárt készít, és a későbbi századokban divatozó Comania régi nevezethez alkalmazva azon tatárok nyelvét „Coman“ czímmel illeti; s ebből a XIX-dik század közepén már azt következtetik az elfogult tudósok, hogy az a kunoknak volt nyelve! Bizony, ily critica mellett bölesen vitathatná Klaproth, Neumann, és mindazok, kik a mondott szótárra alapítják a kunok török-tatár nyelvűségét, hogy a Bonhinus írta Magyarország története a régi pannoniások történetét foglalja magában, miután czimén áll a „Historia Pannonica.“ — — — A Petrarchaféle szótár tehát ép oly

tésre, hogy ősi nyelvünk Árpád és vezértársai után elveszett, s jelenleg csak linu -- fájdalmasan felsohaj-
tunk! Méltó büntetése ez a hanyagságnak, mely a ma-
gyar-finnitést elhúzta, s a nemtudommi-ségnek, mely azt
folyton pártolja. Ismétlem, magyar-finnitőink épülésére,
Jerney által is idézett Kunik Ernő nyilatkozatát : „Oh
die Jazygen, die später neben den Litauern auftreten,
mit den Vorfahren der modernen Jassygen in Ungarn,
und den alten Jazygen verwandt waren, ist noch nicht
bewiesen, wenn auch oft behauptet worden. Die ungri-
schen Jazygen (ung. Jasz, lies Jass. plur. Jaszak) spre-
chen heut zu Tage magyarisch, geben sich, und die
Kumanen gern für den Urstock der Magyaren aus. Allein
von den Kumanen wissen wir, dass sie finnisirte Tür-
ken sind, wie dies die geretteten Ueberreste ihrer Spra-
che beweisen. Auch die Polowzer der Russen, oder Ko-
manen der Byzantier sind Türken, wie dies das bekannte
komanische Glossarium beweist. Es ist aber auch histo-
risch nicht erlaubt, die heutigen Kumanen für den Ur-
stock der Magyaren anzugeben. Die alte türkische

nyomatéklalan. csábító phantom, mint a homunkbeli kún
miatyánk, mely az alapos vizsgálódás nélkül könnyen hi-
völ a történetek kilábolhatlan hinárába vezeti.“ Keleti Uta-
zás I. 300. l.

(magyarisch-türkische) Dynastie, und der alte Adel der Ungern, haben im Laufe der Zeit ebenfalls die finnische Sprache ihrer Unterthanen angenommen. ⁽¹⁾

Nem mi feledtük el honi nyelvünket, hanem azon rokonink, kik hozzánk nem jöhettek, hatalmasb népek közt föloszlottak, s nemzeti öntudatukat is jobbra elvesztették. ⁽²⁾ Enyészetők azonban nem vala nyomtalan. Számos eredeti szavaik közöltettek az uralkodó nyelvvel, melyekre, különösen a persában, most is könnyen ismerünk, örülvén, hogy ezáltal is erősödik honi krónikáink hitele, kik őseink egyik legrégibb lakhelyököül Perziát jelölik. ⁽³⁾

⁽¹⁾ Bulletin de la classe des sciences historiques et polit de l'Académie Impér. des sciences de St. Petersbourg. 1850. Tom. VII. n. 20. 21. col. 314. 315.

⁽²⁾ Még a kaukazusi török ajkú népek között találkoznak, magukat magyar származatnaknak hirdetők. Maga Samyl főnök, már 15 esztendő előtt, először is a magyarok hogylétéről tudakozódott mosdoki örmény látogatójától.

⁽³⁾ Az illető szöveg helyei eléggé ismeretesek: de mivel egyszer már Persia említését egyvalaki igazolnom is kívánta, ime Kézainak szavai: „Menroth (Nemroth) — — absque Hunor et Mogor plures filios et filias procreavit. Hi sui filii, et eorum posteritas Perside inhabitant regionem, statura et colore Hunis similes, tantummodo parum differunt in loquela, sicut Saxones et Thuringi.” Mi csaknem

Nyelvrokonaink, az e honba menekülteken kívül, idegenekkel keveredve elenyésztek. Külföldiek azomban finn, lapp, s más eddig kevésbé ismert népekben talál-gaták azokat, s kezdék őket nekünk testvérekül hemu-tatni. Amos Comenius mondatik ezen atyafiság első föl-fedezőjének 1657-ben; őt követék svédek, és németek, egyes magyar szókat állítván össze finnekkel, Calepin és Molnár Albert szótáraikból. Magyarjaink elejénte men-tegetőzének. Bél Mátyás és Bayer a hasonlatokat csak szomszédsági, vagy kereskedelmi viszonyoknak tulajdo-míták; míg Sajnovics az ügy kárára a jeges tenger partjaihoz vetődvén, a gyagyogó lapp szájából magyar hangokat véle hallani. Rögtön meggyőződék az új ro-konság felől; összeállíta vagy 150 szóhasonlatot, s mun-káját : „Demonstratio idioma Ungarorum et Laponum idem esse. Hafniae 1770.“ Thott Ottonak, a dán aka-

szórúl szóra ismételtetik Turóczinál : „Dicitur etiam quod idem Nemroth — — praeter Hunor et Magor plures filios procreasset, hi et eorum posteritates Per side m regio-nem praedictam inhabitarent, statura et colore similes Hunnis, tantummodo in loquela, velut Saxones et Turingi modicum differentes.“ P. I. C. 2. S másutt : „Priores Hun-garorum historiae Hunnos sive Hungaros primum in Per-side, tandem in palude Maeotide commoratos esse.“ P. I. C. 9

demia elnökének ajálta. Találkozték azonban, kinek nem tetszett a lapp atyafiság, oly nép atyafisága, kinek hadairól, törvényhozásáról, s egyáltalán álladalmi életéről nem igen tud a historia. Nyilváníták többen e nemletszést, daczára a honfias érzelmű Dugonies Károlyi ábrándjainak; daczára külföldi tekintélyek, tudós elbizottsággal, a kérdést bevégezett ténynek hirdető ítéletének. Beregszászi nem csak felszólalt e rokonítás ellen, hanem a műveltebb délkeletre utasított hasonlatokért: „Über die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache, mit den morgenländischen. Leipzig 1796.“ ezimű könyvében. Kezdett műve nem találta tudományos folytatóra; míg ellenben Gyarmathy 1799-ben a rokonítási ügyet újabb hasonlatokkal támogatá s a lapp atyafiságból finnet csinála: attól tartván, hogy a lapp ezimen a magyarok főnakadnak. Mert mint finn-magyar Kállay ur megjegyzi: „Bizonyos borzadás szállá meg némely tudósainkat az időben, hogy, ha a finn, magyar nyelvrokonsága elismertetnék, Siberia koldus népeit — a vogulokat, osztjákokat, a volgai vad eseremiszt, tschuvasch, és más ott tanyzó pogány népeket rokonainknak kellene elfogadnunk, a mit tenni büszkeségünk tiltá.“ (Finn-magyar nyelv 1844). Ugyan ő sorolja elé ott a finn-magyarság kül- és belföldi

pártolóját. „Rüdiger már 1782-ben minden habozás nélkül iktatá nyelvünket a finn törzsök alá.“ Elhiszem! de magyar embertől megérdemlené őseitől öröklött egyetlen kinese, hogy eredetének, és benső mivoltának félreismerőit tudományos módon igyekezzék helyre igazítani; s ne sajnálja költségét és fáradságát, más műveltebb nyelvek megtanulására, vagy az azokkal foglalkozók biztatására, pártolására fordítani; hogy ellenrünk szenvedélyes pizskolódásait, necsak elutasíthassa, hanem okszerű bírálat által valódi értékekre is szállíthassa. Említtetnek továbbá: Gmelin, Pallas, Fischer, orosz akadémiai tudósok. — De Saey, Büttner, Gatterer, Dobrowszky a két Adelung, Arndt, Abel Rémusat, Klaproth, Eichhoff, Dussieux, Balbi, Müller, Gabelentz külföldi tekintélyek; nálunk pedig Sajnovics és Gyarmathy után, Molnár János, Révai, és Sándor István finn működéseik.

„Azóta, folytatja Kállay ur, több haladást nem tettünk magára a dologra nézve, most is (1844-ben) ott állunk még, hova Sajnovics és Gyarmathy munkái helyeztettek bennünket; azok sem jól megegyezve vannak, sem a kérdés odább nem vitetett, pedig azóta hogy Sajnovics írt 70, Gyarmathy ideje óta 40 évnyi idő folynak, mely alatt a külföldön nagyszerű nyelvvizsgálatok

téettek, melyek Schlözer, Sajnovics, és Gyarmathy állításait, nemhogy felforgatnák, sőt egyenesen támogatják. Természetes, hogy a tévedést csak az szüntetheti meg, ki az ügy melletti lelkesedésen kívül, a magyar nyelvet anyatejével szopta, s az egyetemes nyelvismeretben, a külföldi tudománnyal együtt halad. Nyelvünk ügyében külfölditől keveset várunk, mert annak e tárgy fölötti véleménye, magyar embertől, legjobb esetben is elnézést — tekintélyt épen nem igényelhet. Ily nemzeti vállalatához azonban jó akaraton kívül, anyagi áldozat is kívántatik. Midőn az író egyuttal nem gazdag is, ily tartalmú munkát csekély számu olvasója nem képes sajtó alá juttatni, s csak egyes lelkesebb honfi nemzeties buzgalmának köszönhetni, ha, mint jelen esetben, az mégis közzé téteik.

Beregszászi után Fessler monda ellent a finn atyafiságnak, okokkal bizonyítván a magyar különb voltát, melyek ma is érvényesek, s ezáfolatra várnak finnező ellenfeleinktől. Állításai és okai következőben öszpontosulnak: 1) Egy törzsbeli népek nyelvök gyökérszavaiban is egyeznek. 2) Egy törzsbeli népek azon tárgyakat, melyek az emberhez, mint ilyenhez legközelebb állanak, emberi, családí, társadalmi viszonyait jelölik, phy-

sicai erőjöt foglalkodtatják, félelemre, szeretetre, gyűlöltre ingerlik, — minden szójárásban azon, vagy legalább hasonló módon fejezik ki. Ezt látjuk szláv, germán, latin rokon nyelvekben, ezt a sémiekben. A magyar nyelv épen az ilyekben egészen különbözik a finn szójárásoktól. Hogy egy pár száz szó e két törzsben hasonlólag hangzik, csak azt mutatja, hogy a magyar, finn népek közt lakott: hogy közöle egy két csoport ott is maradt, s azokat messze vándorlásukban követte. 3) A magyar első szükségének jelölésére sajátlagos, sem az északi — sem más nyugoti népekkel nemközös szókkal bír. Hol kezdte ezeket használni? Sem finnek, — sem mostani környezete között. 4) A magyar ismer oly dolgokat, melyek csak délibb Ázsiában, nem a finnekél találhatók; tehát megvoltak nála, mielőtt finnek közé jutott. 5) Hasztalan a hivatkozás hasonlatra, a két nyelv belszerkezete között; találkozásra egyes szólamok- és nyelvfordulatokban. Minután a magyarok több tárgyat ismertek és jelöltek, miveltebb, s kevesbé vad nép is voltak, mint legelő szomszédaik: valószínű, hogy inkább a vad finn hordák ideimitották szójárásaikat a magyar nyelv szerkezete szerint, mint megfordítva, öseink amazoké szerint. Végre 6) Ellenkezik a finn rokonsággal az ide érkezett magyarnak, egykoru Re-

gino és Leo által föntartott jelleme, mely egyez a mostanival, s milyek a finn népek soha és sohol nem voltak. „Két századnál tovább legettettek volt a magyarok a bas-kiri pusztákon, eseremiszek, voljákok, szyrjänek, permiek, és vogulok közt, s talán ma is ott volnának, hasonló az említett hordákhoz nyersségben, butaságban, tunyaságban, és nyomorban, ha ők is, mint ezek, a finn néptörzshöz tartoztak volna.“ ⁽¹⁾ Legujabban korán elhunyt Jerney fáradozott, a Persiára hivatkozás alapos voltának kiemutatásában, különösen „Keleti Utazás“ czimű becses munkája második kötetében: de következtetései, valamint Beregszásziéi is, igen terjedtek. Beregszászi egy huzomban hasonlított zsidót, arabot, persát, törököt. Jerney nem elégedett meg a Persiában volt lakással, hanem párthus azonosságot vitatott, melyre azonban még mindig hiányoznak a teljes erejű bizonyítékok.

Ezen és hasonló ellenműködések mellett, a finnezés honunkban is divatossá, sőt általánossá kezd válni; egyetlen nyelvészeti intézetünkön uralg; — segélyeztetik. Fölösleges gondoskodás! Megjutalmazná azt, a sokkal gazdagabb orosz kormány is; hisz e törekvés az ő alattvalóit közelelől

⁽¹⁾ Fessler Geschichte der Ungern. Leipzig 1815. 1. Band. I. Abth. 175 és 228 l.

érdekli. Ugyanis, Kállay szerint: „Gyarmathy — Schlözer által utba igazítva — könyvét első Pál orosz Czárnak ajálá, kinyilatkoztatván, hogy kész az Uralra elmenni, ha segéd kezek gyámolítanak: de jó szándéka elhangzott a háborus időkben.“ — S ha gyámolított volna is az orosz Czár, vagy magyar társulat által, volt volna-e azon urali utazásnak, nemzetiségünk szilárdítására, fejlesztésére, nagyobb sikere, mint egy korunkban teljesített hasonevélatunak, melynek eredményét várva vártuk? Nemzetiségünk jó ügye-e, melyet Schlözer pártol, ki a magyartól még historiai nevét is megtagadja, s őseit finn-lapp eredetű északról költözött nyomoru esoportnak hirdeti? „Unsere Schriftsteller irren gröblich, wenn sie den Ungern, die nun mit Slaven vermischet wohnen, und sich selbst Magyar nennen, einen fremden Namen geben, und ihnen alles zuschreiben, was von Hunnen, und den Ungern geschrieben steht. Denn diese Madscharen haben nichts gemein, weder mit den alten Hunnen, noch mit den Türken, die zu Constantins Zeiten in Pannonien wohnten.“⁽¹⁾ Mit akart ez a Gyarmathy, midőn ily ember által bagyá magát igazgattatni? S mit akar Kállay, midőn ezt írja: „Lehetlen e részben el nem ismerni, és méltánylani nem tudni Schlözer érdemeit, mert ő volt az,

⁽¹⁾ Allgemeine nordische Gesch. Halle 1771. S. 538.

ki Gyarmathyt serkenté és buzdítá, a finn nyelvágazatok megvizsgálására — — még a kéziratot is keresztül nézte, s czímjét megváltoztatá? — — —

Azt hiszem, hogy édes anyanyelvünknek, sok más veszteségek után, mai napiglan el nem vitázhatott osztattal a n birtokunknak, áldozatkész kegyelettel tartozunk; s a róla terjesztett állhíreket, nem csak szóval, hanem tetleges közbenjárással is, megezáfolni kötelességünk. E hiedelem, s nem elbizottság esekély készütségekben, ösztönzött föllépnem magyar-finnítési törekvések ellen; nyomot és irányt mutatva honszerető képzetlebb tehetségeknek, a meggyökerezett balvélemény megingatására, kiirtására.

A tárgyalás két részre oszlik:

1. A finnezők egyes szóhasonlatokat találtak finn- és magyar nyelv között: vannak szóhasonlatok a magyar és árja (szanszkrit, zend, parszi, ujjersa) nyelvek között. A mennyi hasonlsót ők mutatnak, annyit mutassunk mi. Eredmény: Vagy az árja is magyar-rokon, vagy a finn sem az. A mi e szóhasonlatok között ki nem állja a bírálatot, törültessek ki mindkét részről, jobbak is találtnak az árjában. Mert ha, mint szerző tudja, a finn nem rokon, s mégis hasonúl, csak úgy, s még jobban hasonulhat az árja, kívül

történelmi volt érintkezésünk szinte bizonyos. Így a finn hasonlatoknak bármely számos volta, nem okoz aggodalmat az árját hasonlítóknak; lesz mindig egyenlő számú hason szava, s több is, ha kell.

2. Az úgynevezett idomi hasonlatok ellenében szintoly árja hasonlatok soroltatnak elé, egyenlő föltételek mellett. Az eredmény, mint a szóhasonlatoknál.

Első Rész.

Magyar-árja, és hun-magyar anyagi hasonlatok.

1. Újabb magyar-árja nyelvhasonlatok.

A Számnevekhez.

Eszten. Hogy eszten nyolezad értelmű, az előbbi magyar-árja hasonlatokban felhozattakon kívül (*) erősíti eszten kedd = quindena (nyolezad kettő) „Ez jövő eszten keddet rendeltük a vármegyéknek.” Bethlen Gábor 1621-ki levelében. Szilárdul a hasonlat szkr. astan-hoz, és ujp hest-hez.

Vallásiak.

Isten. = szkr. istavan. Az Atharva Vedában talál-
tatik: je atrajo angiraszo navagvâ ista-
vanto. „Angirasza Atrik kilenczünnepek áldo-
zattal (imádattal) bírók.” Ath. V. Szanhità 18. 3.
20. a berlini kiadás 342. l.

Manó. gonoszlélek = szkr. manasz, viszonyítva ma-
nó, lélek: manóntariksa lokah „lélek a
légyvilág.” — Továbbá Manu mythosi személy:

(*) Magyar-árja nyelvhasonlatok 1857. 6. lapon.

manu szvajambhuva „önleg létező Manu. Előfordul mint magyar személynév 1211-ben.

Boszorkány = ujp buzurg, s többesben buzurgán jeles, böles, vallásos emberek nevezete. Eredeti értelme : nagy, ékiratilag wazarka. Ez is rozszabb érteményre jutott; mint ördög (*) és manó. Ugy látszik ázsiai vallásának kereszténységgel fölváltása alkalmával, a magyar csak Istenét tartotta meg sértetlenül. Előfordúl mint személynév eredeti Bozorg alakjában. „Praeinstaldus Bozorg de genere Boszlig“. 1231.

P o l g á r z a t i a k.

Hambár. Valódi ó persa alakú szó = zend hambaraiti összehordani. Ösztét ham, szkr. sham, lat. cum, — és bara, bere, lat. ferre igéből. Ujpersa ambar tele, megtölt.

Ház = szkr. ász lakni: divi devásza ászate „égben a devák laknak.“ RigV. — ászá lakhely: „tatra kaçesidr'sirâszâm csakre“ ott egy risi lakot csinált, (letelepedett).

Kincs = ujp. genes. Az első magyar nyomtatványban 1482-ről „draagha genche neepeunk-nec“.

E s z k ö z ö k - k é s z í t m é n y e k.

Ár = szkr. ârà; subula vargaár.

Abrincs, abroncs = ujp. ebrendsen ebrendsin

(*) Magyar-árja nyelvhasonlatok. 10. lap.

karperecz, bokagyűrű, amulla, periscelis. Szláv obrucs.

Bőr = ujp. par kikészített (dabagt kerde) bőr.

Csizma = ujp. csesmek calceus.

Csótár = ujp. dsojtan pulvinar ephippii, stragula.
Sándor Istvánnál csótár = dorsuale.

Haczuka = szkr. ançuka köntös, finom kelme.
Unam haczekam de veluto deaurato eidem emi
et dedi, 48 fl.“ Ulászló kincstartója 1496-ban
Kresznericsnél.

Harang = ujp. barang csengetyu.

Kés = ujp. khis dens seu culter aratri.

Kintorna = szkr. kinuara huos zeneeszköz.

Kút = szkr. kupa puteus, kuta viztartó edény.

Kaliba — ujp. kelibe, görög *καλύβη*, *καλυπτα*
igéből.

Kard = ujp. kard kés; magyarul is hajdan azt je-
lentett: „gladium vel cultellum, quod vulgarter
dicitur Hord“ (hibásan e. h. Kord) 1278-ki okl.

Palást = ujp. palasz vestis lanca crassior.

Párna = szkr. barhana upabarhana pulvinar,
lodix.

Sátor = ujp. esatar satar tentorium altum.

Saru = ujp. dsarug genus tegminis pedum apud rus-
ticos maxime usitatum.

Szék = ujp. szeku sedile.

Szoba = szkr. szabhâ domus. Szabhâm parjaesar-
rat „a házat körül járta“; szabhâmadje „szoba
közepén“ Nalus x 17 és 21. Bopp casa-val for-
dítja „in casae-medio.“ Szl. szobba.

Tarisznya = ujp. talisza, hippopera Szl. dargarsac.

Tegez = ujp. terkes pharetra, Szl. tarkacs, olasz. turchasso.

Tepszi = ujp. tepsi, discus labro instructus, ex aere auro, vel argento.

Zabola = szkr. dsabh refroenare, cohibere

Zsák = ujp. dsakhads genus marsupii. Szl. exak.

Ember, állat, természetiek.

Dajka = ujp. daja: ka kicsinyítő. Szl. dojka, dojteltjica.

Húg = parzi khuh; ujp. khu soror.

Öcs = szkr. anudsa frater minor natu. Erdősmél öcs

Özvegy = szkr. aszahâja társ nélküli, magános; hasonul még szkr. adhava és vidhava, lat. viduához; german Wittwe Szi. udova, udovica.

Vér (atyafi) = hind-persa bër frater.

Barát. Hasonul hozzá hind-persa barâti násznép, menyekzői vendégek; szkr. vrâta. A szláv brat, german bruder, latin frater, persa berader, szkr. bhrâtr fivért, nem barátot jelent. A kisebb halotti beszédben scerehmes bratym nem „barátim” amici, mert az Egyház nem így szól hűvekhez; hanem fratres, Brüder, — magyarul felemlatyámfiai. Szanszkrit vrâta, és hind barátiban nem atyafiság, hanem társaság eszméje képviseltetik, mint magyar barátban. A nyelvrokouok közt

az egy germán tartott fön hozzá hasonlót. —
Frenud.

Bak = hind bok, ujp. bo: german Bock.

Hal = szkr. kalaka hahneme.

Gólya = ujp. kolang ciconia.

Kakas = ujp. khag gallina: név és tárgycsere.

Sas = ujp. dsadsa aquila.

Zab = hind és ujp. dsav árpa, zab.

Paszuly = ujp. baszala, baszila phaseolus. .

Szilva = szkr. vilva, ujp. bil fa neme hindusztán-
ban, melynek gyümölese hasonul apró szilvához,
s fája a kajszin barackéhoz. Cratoeva, vel Aegle
marmelos. Szl. szliva.

Üröm = ujp. diremne absinthium

Ág = szkr. agah arbor; ánesk hosszú lenni, ki-
nyújtani

Gyökér = ujp. gevher, arabosan dsevher, radix,
origo: dsevher i dsàn lélek eredete. Gyökér
vagy gyöker, mint fenyér, vagy fenyér, de nem
„gyök“ mint nem „feny“ mert ok nélküli csonkítás.

Göcs = ujp. kutek truncus.

Opál = szkr. upala drágakő.

Réz = szkr. rasza, kéneső s más félérczek; ra-
dsata ezüst; név és tárgy csere, mint ujp. ahen
vas, latin ahenum réz.

Csillag = ujp. csiragh lámpa, világosság, fény:
csiragh i rusen! (fénylő csillagot) sok sze-
renesét! csiragh i szahar hajnalesillag. Latin
stella a vedai sztr, zend ctare r-jét l-re vál-
toztatta, mint magyar csillag, csiragh.

Hold, hód = szkr. ū, udupa, kuhū, kalāvat.

Föld. Jerney föld igével hozta kapcsolatba = upj pel
ager sationibus faciendis expeditus. Helynév Pél;
germán feld.

Bércz = szkr. barhasz magas, zend berezat upj.
berz: „ad summities montium qui bereh vo-
cantur.“ 1253-ki okl.

Köd = szkr. kuhedi nebula

Tűz = upj téz tiz tizes, hegyes, eles: tiz vetond
zebàn = atis zeban = tűznyelvű. Szansz-
krit gyöket tids nrere, acnere; tigma calor,
tiksna calidus acutus, származékok.

A magyar gyökértanhoz

A, amott, amugy = a amu távolit mutató nev-
más: amutasz amott; amujá amugy, eo modo:
atah pábi attól őrizz.

And(alg) = szkr. anth ne.

Ár = szkr. arnah fluctus: gyökér ar, és ri ige.

Át = szkr. ati; ati-ga át-menő.

EBátor = upj. bahadur fortis, strenuus; magyar ba-
hatur 1138-ki oklevélben.

Bees = upj. beves potentia majestas.

Beszéd = szkr. bhāṣā. A régi szentírás fordítások-
ban besze: „e példa beszét mondá = Luk. 19.
figyelmekzed e beszét“ Dán. 9.

Bezzeg = upj. beze g pezség attonitus, stupefactus.

Czudar = szkr. cūdra utolsó néposztály Indiában.
Nyoma van a kaszt-rendszernek még nem ismert vedai
korban, s mint anárja = nemárja, idegen, em-

lítették, s ellentéte az árjának: tajáham szarvam paçjâmi jac esa çûdra, ntârjah „Vele én mindent látok mi çûdra és árja.“ Ath. Veda. IV. 20. 4. Egy későbbi szûtra szerint, jelen lehettek ugyan a çûdrák a vallási cselekményeknél, de az áldozat helyén kívül: arjo antarvedi bahirvedi, çûdrah. „Az árja az áldozathelyen, kívül a Çûdra.“ Az árjának beszélni sem volt szabad a çûdrával: „Árja csak a brahman, ksatrija, és vaicja, mert ezek jelen lehetnek az áldozatoknál. Ne beszéljenek minden emberrel, mert az istenek sem beszéltek mindennel, csak brahmannel, ksatrijával, és vaicjával. Ha beszélniök kellend çûdrával, így szóljanak egy más embernek: „Mond ezt ezen çûdrának“. Ez avatott ember törvénye.“ Çatapatha — Brahmana. A nemája anârja szó, mely a Çûdrára alkalmaztatik a későbbi szanszkritban = becsstelen, alávaló, gyalázatos: sam-dhih kârjo'pjanârjena „szövetkezni kell az alacsonnyal is (midőn nagy veszély fenyeget.“) Hitopadeça IV. 9. 25. S épen ily értelmű magyarban ezudar.

Csapás = ujp. csapat colaphus; csapav becsapás, dúlás.

Cseveg = ujp. csaviden vociferari, de passeribus terrefactis, sed et homine et animalibus.

Csipa = ujp. esikh lippitudo, et humoris ex oculis lippis defluvium k és p esere, mint ujp. rûbah magyar róka s hajdan rûka: esepégés, ujp. esegis; kedeg, pedig.

Csúcs = szkr. *esûdâ* vertex

Dan(ol) = ujp. *dan clamor laetus*; *dan a sonus mulierum concentum edentum*

Dél = ujp. *dili rûz meridies* (nap szíve-kozepe).

Dézs = ujp. *dezs*, *dizs vár*. Csak a krónikások által említett *deus dens* kiáltás, s ebből eredettnek vélt Dézs nevezet miatt hozatik föl.

Dög = szkr. *lakh destruere*, *occidere*.

Döng = ujp. *deng sonitus ex collisione duorum lapidum vel lignorum*, *simuliumve rerum ortus*

Fehér = ujp. *behr clarus*, *lucidus*

Főz = ujp. *pez*, *póz coquere*. Görögben is *φωγνύω φάγνυμι* *uro*, *in foco torreo*, *φούς*, vagy *φφ. φωδός* *ustio*. Fazék, mintegy főzők.

Garmada = ujp. *kharman khirman acervus frugum*.

Geny = ujp. *khim pus*, *sanus vulneris*. Szlav *gnoj*

Gyár, gyárt = szkr. *kâra*, *karti*, *karta* *tevé*; ujp. *kâr*, *kerden*; *ragul* is használtatik *gâr ger* alakban s *gyártást*, *tevést* jelent pl. *aferide-gâr teremtménytalkotó*, *teremtő*; *ahenger* *vas-gyártó*.

Gyértya = ujp. *dsira lucerna*. Szlav *ugarcsac* *gyértya-maradék*.

Hahota = szkr. *kakhati cachinnare*.

Halál = szkr. *kâla*

Hang = ujp. *khand echo*, *khanden* *resonare*.

Has = szkr. *kauksa* *kaksi* *venter*.

Hely = szkr. *âlaja lak*, *bely* *nászi szvar-*

gakrtâlajah „nines helyed mennyben”: him-
âlaja hó-hely.

Hindál = szkr. hindolajati.

Hi(vu) = szkr. hva vocare, áhivá hívás, nev.

Hir = szkr. kirt dicsérő említés, kirti hír.

Igy = szkr. iti sic.

Im = szkr. ima ez.

Iram = szkr. ír mozdulni, eredni; irma állat első
lába, melylyel iramlík, mozdul.

Ide itt = szkr. i közelebbi tárgyat mutató: ita chi
ide jőjj.

Kacz(ag) = szkr. hasz rudere: ag og képző ku-
lönösen hangigékre köhög, szuszog, ropog.

Kaponya = szkr. kapâla cranium.

Kar = szkr. karaszna brachium.

Ki = ujp. ki szkr. kim.

Kiesi = ujp. kucsek.

Kop(og) = ujp. kuf-ten pulsare fores.

Könnyü = ujp. khonuk facilitas.

Könyök = szkr. kona angulus; hind kunji (könyök).

Könyör = szkr. karuna misericordia: mintegy
köröny, hasonlólag terény — tenyér, kerény —
kenyér.

Köp = ujp. kef saliva

Kör(öm) = szkr. khora ungula: om névképző:
al-om, billik-om.

Logg = szkr. ava-lagna le-loggó, gyöker lag.

Lomb = szkr. âlamba lecsüggő; lamb.

Mál = Persában magaslatot jelent ezen ösztétben ber-
mál vertex altitudo, s hasonul a magyar szőlő-

hegyet jelölő szóval: Kolosvároft egy szőlőnek bornyu-mál a neve; egy régi oklevélben „unum locum aptum ad vineas et arandum qui vocatur Beseneumal„. Ismét szőlőhegy Erdélyben: „quamdam vineam nostram inter metas civitatis nostre Albensis in monte Elevmal“ 1402-ről.

Méreg, mtrigy = zend mahrka venenum; merces merenes ölm; merékhtâr necator; szanszkrit marka mres.

Óv = szkr. av protegere; avasz óvás protectio. Ezen gyökerből ered űti ótalom; nem ottalom; mert óv-ni.

Önt = szkr. und rigare aspergere.

Öröm = szkr. ârâma voluptas laetitia, gyoker ram; zend râmô gaudium; ujp. khorem víg, orvendetes: khorem nibâd vígkedvni; hu jó, és ram örömből vélik összetettnek.

Ősz = szkr. âçin senex. Gyökere consecutio, fructio. Ily jelentéssel bír ősz autumnus is = vénülés, élvezet; mint ujpersa kharif autumnus, és senex debilis.

Pásztor = ujp. pász őrizet; pásziden őrizni. A latin pastor legeltetést étetést jelent pasco, pasenum; — a magyar vigyázatot, fölügyelést. Szkr. gyöker pâ, pâhi őrizz. Többször előfordul tor végzet: bátor, bútor, gátor vagy gádor (atrium), sikátor (szükgádor). Szl. pasztjer.

Pir(it) = ujp. perhuden amburi, flavum fieri calore ignis; pörköl szó is hasonúl hozzá.

Ragy(og) = szkr. rads radszasz splendor, radius. Szl. zrak.

Rideg = szkr. ridhak magánosan seorsim, separatim.

Sok = szkr. dsjok; ujp. esahan sokan, multi.

Siet = szkr. szijate menni (Naigh II. 14.); gyökere szi; ujp. sitaften festinare.

Szak(ad) = ujp. csak fissura, ruptura; sikesszen szakasztani, törni.

Szem = ujp. d s e m pupilla, oculus; lehet hogy eses m-ből rövidült.

Szúr = ujp. szurakh lyuk.

Taré = ujp. tarek vertex capitis.

Táncz = szkr. tândava saltatores.

Teng = ujp. teng angustus, anxius, afflictus beteng âmeden in angustias venire, premi, affligi; tenkre jutni.

Tó = vedai toja viz.

Tér = ujp. tîr planities.

Tö(bb) = vedai tuvi sok; gyökere tu crescere, augeri.

Tör = szkr. dr, drjatâm törjétek; ujp. deriden, apróvá tenni, para kerdén.

Utó(só) = szkr. uttama ultimus.

Vajjon = szkr. aji kérdő szócsba; latin an, num?

Világ = szkr. virâds fulgens, lucidus: dhijo vicvâ virâdsati „minden gondolatot megvilágít.“ RigV.

Vör(ös) = ujp. hòr color ruber; szkr. arusa; hajdan nálunk is verus kö, verus alma hangzott. Szláv rusz.

2. Finn-magyar szóhasonlatok ellensúlyozása.

Sajnovics óta több hasonlítások tétettek annak bebizonyítására, hogy a magyar nyelv rokon a finnel. Magán vélemény a finn-rokonság semmiségéről, csak úgy válhatik meggyőződéssé, ha az ellenokok kellőleg megezáfoltnak, a talált finn hasonlatok ellenébe, egyenlő számm és erejű más törzsbeli nyelvhasonlatok tétetvén. Ezen eljárással nem a tett hasonlítások helyessége vonatik kétségbe (jöllehet sok helyen ez is szenved); hanem a rokonítás helytelensége derítettik föl. Fölvehető ugyan e célra bármely finnhasonlító munka, tekintet nélkül a tárgyalt szók számára, mert ellensúlyozási szók fölöslege áll rendelkezésünkre; azonban valamennyi fölött figyelmet érdemel Hunfalvy Pál nr „Finn és magyar szók egybehasonlítása” című munkája. Ő, mint a finn-magyar felekezet buzgó főnöke, s nyelvhasonlítások gyakorlott mestere, legjobban felelhet meg a tett ellenvetésekre, s tüntetheti ki a bizonyost és valót, mit rendszere tartalmaz.

Az említett finn-magyar munka, vagy háromszáz eredeti szót sorol elő, melyek közt már tárgyalt árja hasonlatok is vannak. Ezeket egybevethetm a Magyar-árja nyelvhasonlatokban felhozottakkal, hogy a figyelmes olvasó a hasonlítás helyesebb voltáról is meggyőződhessek. Első a finn, utána a magyar, és árja.

Finn-magyar-árja szóhasonlatok.

Aisti — ész — uę. uęa, uęi.

Akka — asszony — aszi, aszni, oszni, ohzun

Arvo — érték — artham.

Jalka — láb. gyal(og) — esal. esel-iden, esuej
járni, esalalak gyors.

Juuri — gyökér — gevher, dsevher.

Jää — jég — jekh, jakh.

Järki — szer, rend, és ész — zere, rede, uę.

Kaivo — kút — kupa.

Kala — hal — al. val, kalaka.

Kalkan — hangozni — khaniden.

Kalma — halotti szag, halál — kala.

Kasa — kine, összegyűjtött gazdaság — qaszta, genes.

Ke, ku — ki — ki. kim.

Köyrt, Keryt, keviä — könnyű — khonuk.

Kusi — húgy — pisáb.

Kuu — hó, hold — kuhü, ü, udupa, kalâvat.

Kuusi — hat — sat.

Koti, kota, huonet — ház — âsz, âszâ, vasz.

Kyynärä — könyök — kona, kunji.

Menen, mennä — megyek, menni — me, mi, minati.

Myrkky — mérge — marka, merees, merekhtär.

Nila — nyál — kef (köp).

Nimi — név — naman.

Oksa — ág — aga, ânes.

Ompelen, ommella — varni — doziden (tűzni).

Orpo — árva — arbha, orp.

Osa — rész — riz, rize.

- Papu* — bab, borsó — baszala, bordsaf (paszuly, borsó).
- Paljo* — sok, nagy — dsjok.
- Pesü* — fészek — fez, fezá.
- Petto* — föld, szántóföld — pel.
- Pelrollinen* — félő — bhiru.
- Pikku* — piezi — knesek (kiesi).
- Pilvi* — felhő — phaligah (felleg).
- Puu* — fa — van.
- Riemu* — öröm — ârâma, ramô, khorem.
- Sata* — száz — çata.
- Se* — ez — aêçô, esa.
- Syys* — ősz — âcin.
- Tartun* — tartok — darem, — dared (tart).
- Taala* — tapló — pod, poda (podva).
- Tenka, tungan* — kisebb pénz, adó, tenk — teng, tankane (tengeni).
- Tie, valta-tie* — országut — dere (derék-főút).
- Tipun* — csöppegők — cseg-iden.
- Törky* — törköly — terk-iden.
- Tuli* — tűz — tids, tész, tiz.
- Tuo* — az — aszau.
- Uulan* — öntök — und.
- Vaara* — hegy — bâr (vár).
- Valkia* — világ, világos — virâds, bhlâk, bhlâc.
- Veli* — fél, barát — barâti, vrâta.
- Vesi* — víz — visa.
- Viimeh, viimeh* — utó, utolsó — utta-ma.
- Vjõ* — abroncs — ebrendsen.
- Yksi* — egy — cka.

Finn-magyar, és magyar-árja szóhaso-
 sonlatok.

A finn-magyarral szemben áll a magyar-árja.

Aju, agy — Isten, istavan.

Ali, al — ördög, ordagno.

Alkia, alkalmas — menny, main, mainjö.

Annan, adok — szent, cvanta, cpenta, szipend.

Alku, kezdet, alku — barkó, barkhoda

Auki, ajk — bán, bán.

Anoppi, napa — död, dede.

Appi, *ati*, ip — ember, ebr.

Ehto, estve, est — paranes, parvanese.

Elän, élek — falu, pahlü, fahlu.

Emü, anya — dajka, daja.

Eri, külön, eleredő, ér — visko, viça.

Eukko, ök, öreg anya — gyerek, dârakka.

Erä, hal szárnya, evezni — vásár, bázár.

Hahti, hajó — pénz — panas, pëçali.

Hapena, *hari*, haj — kincs, kenes, genes.

Hiaan, hibázom, deficio — sátor, esadar, satar.

Hilju, halk — kaliba, kelibe.

Huomen, *huomi*, hol, holval, reggel, holnap — teg(nap),
 deg(rúz).

Huovet, hő — akol, akhor, agal.

Iha, örülő, víg, ila — kard, kard.

Ijes, iga — csákán csavgan.

Imelet, émeles, édeses — pácza, baza.

Imen, emem, emik — paritty, partav.

Inio, indulat — dob, dap.

- Isä*, atya, ős, ise — hug, khuh.
Joudun, jutok — pohár, bahar, pejale
Jälki, jel — billik-om, balig, boluk.
Kaari, karaj, karé — esésze, esasaka.
Kahja, köhkä, kohä, köhögés — hahota, kakhati.
Kaivan, ások, káva — tál, tál.
Kajaun, kajbálók — hi(vu), hva.
Koppaan, koppanok — kop-ogni, kuften.
Kampela, kampó, kampós — hurok, orog.
Kastel, karmat, kast, kastos — vendely, vend.
Katson, nézni, kaesontani — kazán, kazgán.
Kelpo, kellő — szita, titan.
Keri, kör — görbe, oreb.
Käärin, bekeríteni, tekerni — gyoles, dsotakh.
Keritän, kikeríttek, kifejtek — bársony, barza.
Keritys, élesztő, gerjesztő — csuha, csoha.
Kerjään, kérni, koldulni — papucs, pajpus.
Kerkiin, sietni, érkezni, kergetni — békó, bekhav.
Kerskaan, kérkedni — póráz, póráz.
Keski, köz — háló, balan.
Kielo, kila — бүрү, pul, puar.
Kierin, keringők, kerülők — pad, pad.
Küvas, buzgó, kiva, kiván — üveg, aoygina, ab-gine.
Koho, koh, forró, habozó — bor, bar.
Kova, kova, kemény — boza, boza.
Kullen, kullogok — kása, kácsi.
Kyynö, könnyü, könny — kaneza, kanszaszah.
Küsi, kéz — öszvér aqvatar, eszter, beszre.
Käyn, kelni, menni — tehén, dhenn, daëna.

- Laukeen*, esni, lankadni — tinó, taven.
Lapa, lapoczká — bárány, bara
Laiha, sovány, gyege, lajha — maeska, musakabluks.
Lapio, lapát — tokló, tokli.
Lappa, lap — hiúz, juz.
Lehti, levél — farkas vehrka, warka.
Lennän, röpülök, légy, legyezni — róka, rúbah.
Levä, leb, palus luitans — babuk, bobek.
Leciä, széles, lepedő — tűzok, tuztok.
Liemi, lév — héjja, ejja.
Lienen, legyek, légy, legyen — voltan, bűthom.
Lippu, libegő, lobogó zászló — béka, bhekah
Loonatti, lócsiszár — cseresznye, eseraszije.
Loskoan, loiskun, locsog — biling, birigh.
Lukku, lakat — füz(fa), vith, bid.
Luoska, lusta lueskos — borostyán, bairan
Lykkään, lökni — diuue endina.
Lyön, löni, ütni — búza, bolsz.
Löydän, lölni, lelui — köles, gauresz.
Maksa, máj — borsó, bordsaf.
Mehi, mesi, méz — torna, tarmos, tarma
Mi, mi — tárkony, tarkon.
Muna, mony, tikmony — burján, burja.
Muota, mód, alak, idom — csira, esih.
Määrä, mérték, határ — vidék, videça.
Nain, nőszni — bérez, berz.
Nelja, négy — hét, heft.
Nielen, nyelek — barlang, baiangiriz.
Näen, nézni — agyag, adsak.
Palan, pállani, égni — hús, küst, gúst.

- Pehu, pehku*, pelyva — arany, zaranja
Perhet, ház nép, pereputty — réz, rasza, reszasz, radsata.
Pyörä, pör, pörge — vas, ajasz, haszin
Poro, por, hamu — aszag, azag.
Raukia, rogy — ábra, ábra.
Revin, repeä, repesztek — árt, ard.
Riepu, rongy — baj, bhajam.
Riahlan, riadni — baráz-da, barziden, baraz.
Riekun, rini — bámész, bamesz.
Rikeuet, rögtön, — bees, beves, bhads
Romu, rom, lom — beszéd, bhasitam, bhâsa.
Ropahdan, roppanok — betyár, becsäre, bekjár.
Ryhdyn, érintek, ragadok, rühedek — bezzeg, bezeg, bez.
Suani, szán — bér, bhr, bhrti.
Salet, szál, száka — bolond, bol
Sarri, szarv — boszú, boszul.
Sorrau, szorítani, nyomni — bűn, vinah.
Sylän, szü, sziv — esacsog, esaks, esasiöl.
Syöksen, szöketni, hajtani — csatang, csatati.
Silu, silu, szilag — csal, eshala, dsual.
Sirun, simítok — csekély, csek, eseke.
Sohadan, sohanok — eseléd, esele.
Suhisen, zúgok — esem-ege, csam, dsam.
Särvän, särpän, szörbölök — esöcs, esuesu, esuesi.
Sää, szedni — esőd, esiden, esita.
Sääri, szár, lábszár — esörg, esereng.
Surruan, surahdan, surranni — dörg, terek, tarak.
Tanhu, Tuuna, tanya — erős, ürds, ereds.

- Tapaisen*, tapasztam, érzeni — égm, ék, éds.
Tavara, jóság, gazdagság — én, aham, em.
Täi, tetű — érdem, erdem
Teen, tenni — fez, feza
Tera, jávorszarvas (teve) — lény, bhānu, bhanaśz.
Tikuhdun, tikkadok — férj, víra, vara.
Tuska, tusa — gaz, gaz-ista.
Tyui, disznó — görbe, oreb
Tyri, tű, töve — harag, harah, arogh.
Torjun, *Tora*, veszekedés, pör, torlam — hír, khr,
 kír, kirt
Tunnen, tudok, érzek — hitvány, hitvá.
Tykä, tüg, maxilla — mgani, ing, ingah.
Tukin, dugni, bedugni — ingy, irsjä, eresek.
Täysi, teli — istáp, vistapa.
Uin, uszni — jó — hu, u.
Uros, ur, vitéz, hős — jö, i, ajähr.
Uuhi, juh — kar, karah, karaszua
Uusi, új — kevés, khavisni.
Voi, *rai*, vaj — kules, kues.
Valitszen, választok — lép, lép.
Veitsi, véső, kés — lop, lup, robuden.
Veri, vér — magas, mahasz, makhah.
Vien, vinni, vezetni — nincs, nehies.
Viriä, *virkiä*, virgoney — okos, akah, agah.
Vitsa, *reso*, vessző — ótalom, úti.
Vilaan, *vilkun*, villantani, villogni — ő, o, oj.
Virsi, virnyikolni, énekelni — pajzán, pajzen.
Vuoksi, *vuo*, folyó — parányi, par, para.
Arka, ér, érzékeny — paraszt, paraszt, pereszt.

Kaksi, kettő — tíz, disz.

Kivi, kő — penig, pen.

Kuori, *kaarna*, kéreg — peszmeg, pesmek.

Kaava, *kuva*, kép, előkép, idom, elne — poshad, pus-
sziden.

Kütän, köszönök, dícsérek — pörsenés, perus.

Kippa, *kippu*, kupa — pajtás, pajtas.

Kulun (kölöm, kölik), elhasználok — rag, lag.

Kupo, *kupa*, kéve — rest, rest.

Kudon, kötni — rém, rem.

Kyy, kigyó — rés, rës.

Neitsy, *neitty*, nő, leány, menyasszony — sereg, dserge.

Niska, nyak — sêta, sutan.

Nuoli, nyíl — szeg, szakta, szands.

Nuori, nyers, friss — szegény, zsikan.

Nyljen, nyúzó — szekér, cakata.

Oikia, igaz, jog — szép, زیب, zîba.

Omena, alma — társ, tás.

Szuu, száj — tér, tîr, teren.

Talvi, tél — tüzni, doziden.

Tuuli, szél — üszög, aszoghde.

Vurpulainen, veréb — vacsora, abcsara.

Muu, más — vágy, vâncshâ, âds.

Pygdän, *pyg*, fogok, fogolymadár — zeng, zeng.

Usko, (hít), esk, eskü — zsugori, zsakor.

Viisi, *rit*, *viis*, öt — ezer, hezar.

Ahnet, ahétatos, ajtatos — manó, manu, manasz.

Esi, *ensi*, elő — boszorkány, buzurgán.

Kiilän, csillog — csillag, csiragh, stella.

Kirskun, csikorgók — hambár, ambar, hambara.

- Solmu*, esomó — ár (subula), árà.
Sulku, az mivel esuknak, gát — bőr, par.
Sota, csata — esizma, esesmek.
Töppy, csöpü — esótár, dsojtan.
Hapain, savanyu — haczuka, ançuka.
Harukka, szarka — harang, barang.
Vapaan, szabad — kés, khis.
Kallas, meghalt — kintorna, kinnara.
Kolme, három — eszten, astan, hest.
Kosio, hős, kérő — paläst, palasz.
Kuolen, halok — pärna, barhana.
Kuulen, hallok, hallgatok — saru, dsarug.
Kuula, hohyag — szék, szeku.
Kylmä, hü, hideg — szoba, szabhá.
Kykky, guggoló állás — tarisznya, talusza.
Koko, *kokoan*, gyűjtök — tegez, terkes.
Kiellän, tiltok — tepszi, tepsi.
Kirja, ír-omba, irás — zabola, dsabh.
Kaatio, gatyá, nadrág — zsák, dsakhads.
Pakkuinen, fagy — öcs, anudsa.
Paasen, fájlalni — özvegy, aszahâja.
Pakko, fájdalom, szorítás — vér (atyafi), bér.
Puko, fakadás — barát, baráti, vrâta.
Pala, falat — dana, dana.
Peitän, fedni — dél, dil-i-rûz.
Penään, fenyíteni, inteni — dög, dakk.
Pirskun, föresögek, — döng, deng.
Poika, fiú — fehér, behr.
Poret, forró víz — főz, pöz.
Puhallan, fuvallok — garmada, kharman.

- Puhka**, fuvás — Geny, khim.
Punon, fonok — gyéttya, dsira.
Puoli, fél (dimidium) — has, kauksa.
Puutan, fogyok — hely, âlaja.
Pää, fe, fej — hindál, hindolajati.
Paksu, vastag — kaczag, hasz.
Pujaan, elbúvni — könyör, katuna.
Pesen, mosni — köröm, khora.
Juon, iszom — lomb, âlamba.
Kausi, szak — mál, ber-mál.
Luen, olvasni — piit, perhuden.
Mieli, elme — ragyog, rads, radsasz.
Syän, eszem — rideg, rdhak.
Tuka, hût — szem, dsem.
Ulko, kul — taré, tatek.
Vuosi, év — törni, dr, deriden.
Jö, éj — tö(bb), tu, tuvi.

3. Némely szükséges magyar szók a finn családban.

Fessler 127 szükséges magyar szót sorol elő*), oszt-
 szeállítva kilencz finn származatú nép, megfelelő szavaival,
 a mennyiben azok találhatók; következőleg osztályozva. I. A test részei. II. Az ember, s annak emberi,
 házi, és társadalmi viszonyai. III. Tárgyak, eszközök,
 physikai erőjelenkezések hatásai. IV. Szükségletek. V. Em-
 ber figyelmét ébresztő tárgyak.

*) Gesch. der Ungern. Leipzig 1815. I. k. 2. része végén.

Ezek összehasonlítása az említett nyelvekéivel, következő eredményt ad:

Eszthoni.

Csont — koint, konti.

Könyök — kjunar.

Hallás — kulmine

Nézés — njaggo.

Van — on.

Adj — anna.

Menj — minne.

Imi — juma.

Est — ehhto, et.

Feleség — naine.

Észtendő — aszta.

Villám — valk.

Vig — remusz.

13

Karel.

Könyök — kjunga.

Itas — vacsa.

Hallás — kuulit.

Nézés — njact.

Halál — kualit.

Feleség — naine.

Van — on.

Adj — anna.

Menj — mjane.

Imi — juvva.

Ökor — chjatja.

14

Szyrjan.

Hallás — kylo.

Halál — koleu

Arany — czarni.

Imi — juny.

Ezüst — etszyz.

Ordítás — vyrdau.

Hosszuság — kyzja.

7

Permi.

Hallás — kyli.

Halál — kulym.

Menj — mnn.

Arany — czarni.

Ezüst — etszysz.

Imi — juny.

Ordítás — guitsza.

Hosszuság — kyz.

8

Mordvin.

Könyök — kenere.

Nézés — njeima.

Halál — kúlomo.
 Van — uli.
 Arany — szerne.
 Szeg — eszke.
 Ordítás — avardenje
 Bika — buka.

8

Cseremis.

Könyök — kiner.
 Halál — kolen.
 Hallás — kolam.
 Van — ulo.
 Arany — sortnja.
 Hosszuság — kusuluk.
 Villám — valganza.

7

Vatják.

Nyak — ezirty (szint).
 Lélek — lulân (Athem).
 Halál — kulon.
 Hallás — kylon.
 Van — van.
 Menj — myn.
 Inni — juni.
 Főzni — pysztyny.
 Ordítás — berdon.
 Hosszuság — kuzjalesz.

10

Vogul.

Hallás — kolym, kvalna.
 Lélek — lil.
 Halál — chalal.
 Van — oly.
 Menj — manen.
 Alunni — alalach.
 val — vaigivon.
 Ló — lo, lu.
 Eb — emba.

9

Osztyák.

Ujj — lu.
 Hallás — cholynta.
 Lélek — lil.
 Halál — kalol.
 Van — vol.
 Menj — myna.
 Erő — jur, orup.
 Alunni — alynta.
 Ökör — ukysz.
 Ló — lou, lovu.
 Eb — ampa.
 Tavasz — taven, tovi.
 Ősz — szjuz
 Fekete — piggete.

14

Átvizsgálván az e részben tekintélyes II. urnak e munkában már tárgyalt finn-magyar hasonlatait, ezeknek megfelelő találatik 28.

Finn.

Hallok — kuulen.
Halát — kalma, kuolen.
Hold — kuu.
Könyök — kyynärä.
Menni — mennä.
Föld — pelto.
Ősz — szyysz.
Önt — uatan.
Hegy — vaara.
Veszekedés — torjun.
Világ — valkia.
Adok — annan.
Est — ehto.
Hajó — hahti.

Haj — hapena, havi.
Reggel — huomen, huom.
Vig — iha.
Kiáltok — kajaau.
Hát — taka.
Nézni — näen.
Érintek — ryhdyn.
Disznó — tyni.
Villám — vilaan.
Énekelni — virsi.
Nyak — niszka.
Tél — talvi.
Fájdalom — pakko.
Eszkendő, év — vuosi.

28

Ezen finn hasonlatok egyharmada nem is hasonlat, különösen ezek: hegy — vaara, veszekedés — torjun, vig — iha, érintek — ryhdyn, disznó — tyni, énekelni — virsi, fájdalom — pakko, esztendő — vuosi, hát — taka.

Arja hasonlat az eddig felhozottakból :

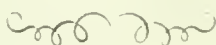
Ábra — ábra.
Könyök — kona, kunji.
Köröm — khora.
Hús — kauksa.

Bőr — par.
Hus — gus, gust.
Ember — ebr.
Halál — kála.

Öese — anudsa.	Ég — eds
Hug — khu, khuh	Menny — mam
Férj — pir, vira.	Hold — kalával
Gyerek — dáraka.	Csillag — csiragh.
Volt — bhût.	Világ — virâds.
Men — minati.	Ősz — âçîn.
Arany — zaranja.	Föld — pel.
Erős — vir, erez.	Magas — makhal
Szeg — szands, szakta.	Fehér — behr.
Szekér — çakata.	Jó — lu, u.
Önteni — und.	Szép — ziba
Főzni — póziden.	Isten — istavan.
Mező — mahi.	Dörgés — terek.
Tehén — dhenu, daêna.	Ugy — amúja.
Búza — bolsz.	Ime — ima.
Bor — bar, bara	

Ez alig egyharmadából, a később kiegészítendő árja hasonlatok összegének.

Már mily joggal állíthatni rokonságot oly nyelvekkel, melyekben 100 szükséges szóhoz (kihagyva 27-et, mint talán fölöslegest), húsz hasonló alig találtatik. Jó volna, ha finn-rokonító nyelvészek valahára közölnék az adatokat is, melyek őket ily eljárásra jogosítják; eddig talált szóhasonlataik ellensúlyozvák.

Második Rész.

Finn-magyar. és magyar-árja Idoml hasonlatok.

E tárgyban is legfontosabbnak tarthatni Hunfalvy ur munkáját: „Tájékozás a magyar nyelvtudományban“ Pesten 1852; mely a magyar akademiában is föllévén olvasva, szaktudósok előtt eléggé ismeretes. Evvel állítjuk szembe nézeteinket; előbb a szerzőnek némely nyelvtani nyilatkozatait taglalván.

1. Magyar nyelvtani észrevételek.

Hunfalvy ur a finn-magyar történelmi viszonyról mérészen nyilatkozik: „A finn népek és a magyarok között a történelem nem tud érintkezést felmutatni, a két nyelv tehát távol egymástól fejlett“ (52. l.) Készséggel járnlánk ezen bizonyára őszinte nyilatkozathoz, ha azt tényerejű adatok ellenében képesek volnánk föntartani. Inkább csatlakozunk azon nem kevesbé őszinte elismeréshez, hogy: „A finn, és magyar nyelv két csemetéje egy ismeretlen gyökérnek.“ Csakhogy ezen ismeretlen gyökér nem más, mint azon feltéetni szokott egyetlen ősnelv, melyet Ádám apánk, s közvetlen utódai beszéltek. Ily elismerés után ezáfolathoz kell fogunk, melyet rendszeres munkája meg-

érdemel; tudván hogy kedvesebb dolog a szerzőnek bíraltatni, mint ignoráltatni. Magais így végezi a bevezetést: „A mit mondtam – – ezáfolatot inkább keres, mintsem kerülni óhajt.“ (55 l.) S a mint ő egyedül a tudomány érdekében mondja magát működöttnek, — úgy annak érdekében tekintse történni ezen ellenműködést is.

N é v h a t á r o z ó (n é v e l ő).

„Gyaníthatni, hogy eredetben névhatározó nélkül járt a magyar névszó is, mint melynek meghatározására sok más eszköze van a nyelvnek; s hogy az ez mutató névmás itt Európában kényszerített névhatározó szerepet viselni.“ (41. l.) E gyanítás alaptalan. Névhatározó nálunk a határozott igének nélkülözhetlen kelléke, melyet magyar, bármely tájzólásban ki nem hagy; s valamint a két igeformát egymással föl nem cseréli, úgy annak kihagyásával sem vét a nyelv szelleme ellen. Magyar nem mondja „látok a házat“, — de ezt sem „látom házat“. Ez egyike azon ismereknek, mely kijelöli a magyar nyelv állását és viszonyát a világ összes nyelveihez. Használja a halotti beszéd „ki nopen emdul oz gimilstwl“ — es evec oz tilnyt gimilstwl.“ Van azonban használatának bizonyos módja és mértéke, melynek megtartásától függ többnyire az irály szépsége. Ezt a magyar nem Európában, hanem ott kezdte használni, hol a két igeformát.

N é v s z ó k.

Többszám. Híú állítás, hogy „többszben a tövszóhoz k rag járúl, ha kell kötőhangzóval, mint láb(a)k“ (60. l.) Mert ha elv az, hogy „a ragok minden közve-

títés nélkül járnlak a nevezőhöz" (61. l.): a e végzetek is megmaradnának: alma-k, kéve-k; pedig alma-ak almák, kéve-ek, kévék. A magyar többes ak ek ragu. Hogy némely í, ó, ő, ú, ü, végzetű névszók k-val megelégesznek, kivétel, nem szabály: mert ak, ek is járul hozzájuk pl: folyó-k, békó-k — lo-v-ak, ha-v-ak (ho-v-ak. Anonymusnál „silva hovoros“); felhő-k, emyő-k — eső-vek, kü-v-ek; hattyu-k, sarn-k — darv-ak, falv-ak; gyűrű-k, szérű-k — fű-v-ek, nyű-v-ek. Csak a részesülőkféle ó ő végzetűek vesznek püszta k-t. író-k, jegyző-k; ezek is igéjük alignultját utánozzák. Az i, ú, ü-s melléknevek szabatosabban ragoztatnak ak-kal ek-kel: nyári-ak, téli-ek, szomorú-ak, gyönyörű-ek. A mi gyérebbe divik, nem szabály, hanem kivétel.

Tárgy eset Eredetileg at, et; tehát nem láb(a)t, hanem láb-at. A többesi ak, ek-ről mondottak itt is állnak. Igaz hogy hangzó, és j, l, r, s, sz, z, után magán t szokott állani, de nem mindig, pl. lovat, követ, szomoruat, gyönyörűet Mondatik ugyan: tolvaj-t, ital-t, ember-t, kas-t, retesz-t, vitéz-t; de szinte: haj-at, fal-at, der-et, vas-at, méz-et, s a halotti beszédben: halál-ut, rez-et (rész-et); a Bécsi Codexben: a más-ot vizik vala (71. l.) Kivétel a t nem szabály.

Sajátító (genitivus). Magyarban ez maga a névszó, a birtok tárgyának a e ragozásával; ha a birtok ki nem tétetik, é rag: ki lo-v-a? (cujus equus?) Péter-é (Petri), ember élet-e, nem ember-nek élet-e mi pleonasmus s idegen nyelv utánzásából eredett. A na k nek csak kétértelműség elkerülése — vagy nagyobb nyomaték végett használtatik.

A hosszabb halotti beszédben hétszer fordul elő tiszta genitivus: *fa gimileetul, urdung intetvinee, isten kegilmel, urome seine, urdung ildetviatul, pucul kinzotviatul, paradisum nugulmabeli*. Csak háromszor helyettesítetik dativussal: *halalnec halaal, gimilsnek vize, halalnec és puculnek feze es mend w nemenee*. Az első, ismétlés általi nyomaték: a második birtoktárgy távolléte miatt — latinos szófüzés. E helyett: „a gyümölcsnek oly keserű vala ize” így lehetne: a gyümölcs ize oly keserű vala.” A harmadik őszhangzás végett a távol eső nemének szóval (szinte latinos hátratét). A rövidebb beszédben négy tiszta genitivus: *seegin ember lilkiert, világ timnucebelewl, iacob kebeleben, unutteieuzieun*. Csak egyszer: *kinee ez nopun testet tumetie*, könnyen fölfogható ok miatt. Hogy a Bécsi és Müncheni Codex általában *nak* raggal él, szolgálai latinoság: mint *capitulom negyed s több más*. Ruth első fejezetében tizenhét genitivus közt, csak egy tiszta találhatik: házasság kötelékének, ez is a már meglevő dativus miatt. Ily ok nélküli vegyes használat nem helyes. Hiányzott tenni a tiszta genitivushoz, szinte tévedés, mert a *nek*-telen szófüzés teljesen jogosult, s nem rövidített dativus. Pótolhatja ugyan ez amazt, sőt néha szükség van rá, s eszméje minden más *casus*-nál közelebb áll a genitivushoz (sajátító — tulajdonító; *tied* — *adok neked*). Most felelhetni Hunfalvy ur kérdésére: „Van-e e kettő közt különbség: *atyám kalapja*, és *atyámnak kalapja*,” (76. l.) Igen is: az első szabatos, a második folósleges, mert ok nélkül ragozott. Van birtokviszonyban a dativusnak is

helye, de bizonyos körülírható esetekben. Nem is „érde-
mes a magyar nyelvet erre nézve meglesni, vajjon nem
tesz-e nála: ajtó szélessége annyit, mit németül ‚Thürbreite‘;
ez pedig: az ajtónak szélessége, ‚die Breite der Thür‘
(u. o.) Thürbreite = ajtószélesség; az ajtó szélessége
(nak — és hiányjel nélkül szabatos) = die Breite der
Thür.

Személyi névmások. Az első személy finn minä
és magyar en közt, nem tartok összefüggést; sőt a Ma-
gyar-árja nyelvhasonlatokban fölhozott ujpersa men-nel
is mint tatár hasonlattal, fölhagyok. Em alakot nézem
eredetinek, s szkr. aham, — parszi avam-hoz, s zend
azemhez hasonítom; a szanszkrit el is veti a-ját s ham
alakban fordul elő pl. tato'ham „akkor én“. A többest is
emük-nek tekintem, melyből az e esett ki: mienk =
mi-emük, mienk, mint nromc a halotti beszédben, mint-
egy emük-emük; minket — emüket, parszi êmâ. Ezek
sem finn, sem török-tatár hasonlatok. A magyar csonkult
mi hasonlít finn me-hez

A második személy te hajdan valószínűleg tö, baso-
nul parszi tho-zend tûm, dori τύ, latin tu, szanszkrit
tvam-hoz, mely a vedákban tu-am-nak olvastatik
(te-ott) Ennek többese te-ük, tük, tik, s gyakor hasz-
nálatban k-ja mint mük-é elkopva tü ti, A finn második
személy többese te hasonul kopott ti formánkhoz.

A harmadik személy magyar ő = zend hò, ékirati
huwa, parszi oi; ő és finn hän közt nem látok hason-
latot, inkább hasonul ez utóbbihoz ó északi (nord) hann;
lehet hogy azonosok voltak hän = hann Hol Hunfalvy
ur vö-t olvas, én ű-t olvasok: tilntoa wt tiltä üt. Igaz,

hogy Révai is vőt olvas de ez esetben nem következetes; mert ott van: emdul az gimiltstwl, szerinte: émdöl az gimölestöl; és kinzotvialtl = kinzatyjától. Ha ezekben w = ó ö, miért kell ott vőnek lennie? Végre magyar azzal nem török ol rokon, hanem inkább szanszkrit aszau és hind o z

Személyi névmással egyesült viszonyító ragok közt, tévedés be-ből származtatni be(í)ém be(í)éd stb., s ből-ből belőlem, belőled stb. Be, csonkítmány bel, bele önálló szóból pl. veteve wt ez munkas világbele, — oggun neki munhi uruzagbele utot, a halotti beszédben, e helyett világba, országba Ezen bele-ragoztatik bel-ém (bele-em), bel-éd (bele-ed). Ből szinte csonkítmánya eredeti belől-nek: timannebelevl mente, e helyett tömlőezéből; s ragoztatik belől-em, belől-ed stb. eredetéhez hiven.

Birtokragok. Ezek: em, ed, ő; az utóbbi most e a, hajdan, könyv-ő, előtt-ő; s nem mint II. nr véli m, d, a, ja. Itt ismételhetni nagy részben azt, mi főnebb az accusativus et, — és többes ek-jéről mondatott Személyi névmásokkal egyesülve: en-em (A M. Codexben mindig, soha enyim enyém), te-ed (tied), ő-v-ő (övé), mi-emük (mienk), te-ed-ük (tietek), őv-ő-k (övék). Különös sajátsága nyelvünknek, hogy a birtokos névmás, a személyinek kettőztetése által alakul. Téved II. nr, midőn övék-hez zárjelbe teszi ők-é, mert azon é nem genitivusi rag, hanem ő, maga az ismételt névmás. Tévedés azon állítás is, hogy a magyar „a birtoki ragok előtt nem változtatja a névszókát — ellenben a töröknyelv birtokolt többesben, a névszók többesét hasz-

nálja" (73. l.) A magyar is, birtoki ragok közt i többest használ pl. háza-i-m, mint török ev-ler-im.

Igeszók. Az igék első személyében a „magyar k: rok, tudok, kérek stb. nem tartozik az n-hez melynek orrhangu felét tenné 109. l.) A rag nem k, hanem ok, ek mely maga az első személy = en, em, mint hajdan a szanszkrit aham is akam lehetett: s azonos éka, egy-gyel. Szintúgy nincs m rag, hanem am em. Be lehet ezt elemzés által bizonyítani. Az aligmult harmadik személye a e ragot kap: szól-a, szeret-e: ehhez járulnak a többi személyi ragok: szerete-ek (szereték) szerete-el (szeretél), szóla-ek (szólék) szóla-al (szólál). A határozott formában: szerete-em (szeretém) szerete-ed (szeretéd), mon-da-am (mondám). Hajdan a e végzet a va eve volt pl. hadl-a va terömt-eve Megigazítandók tehát H. urnak így választott szavai: szól-é-k, szól-á-l stb. mert azok szóla-ek, szóla-al. Ezen sajátlanul úgy nevezett aligmult önhangzója, mely „a jelent megnyújtani, s mintegy a multig terjesztetni látszik" (123 l.), nyelvünk szellemében nem mintegy, hanem valódi multat alakít: ki nem hiszi, pillantson régi nyelvemlékeinkbe.

Az egyik magyar létigének gyökere vo lehetett = szkr. bhū, persa bu: bu-v-em, parszi hom vagyok: bud-em vo(l)am, parszi bud-hom, görög φύω, latin fui. Erre látszik utalni a halotti beszéd: vogmuc, vola, volov (nem vagymuk, vala, valov). Vall, val, ige átható értelmű, habeo, possideo, s származéka valál possessio a régi bibliai fordításban. Ha a létige l-je gyökéri volna, megtarthatá azt jelen idejében, mint hall-ok, szólok. A vó-l-a l-je az lehetett, mi e-v-ék v-je, s talán nem

egészen alaptalan a vélemény, hogy ha a halotti beszédben a fogláló aligmúltja előfordulna, vó-na alakban adatnék mint eneye e-nék (egy n-nel e helyett en-nék), s mint maiglan tájszólásilag vó-na. A gy is csak epenthesisnek látszik lenni, máskép a többi időkben is ép úgy megmaradhata, mint hagy-é, fa gy-é. Valószínű hogy va-gy-ok-ban a gy csak olyan, mint le-sz-ek, ve-sz-ek-ben az sz. A harmadik személy van, (vol helyett) összevonata ennek: va-gy-on, a gy-t kihagyva. E valószínűség mellett azonban kétségtelen hasonlat votják van. A finn és török ol, a magyar vagon van, közt, csak képzeleti a hasonlat. A török ol maga a harmadik személyi névmás = ő, melynek igeiképen ragozása szép alkalmat nyújt nyelvbőleleteti elmélkedésre.

Másik létigénk le-sz-en lt már könnyebben megismerjük sz hangzati rag természetét, mert van hasonlatunk veszen, teszen igeikben: le-sz-ek, ve-sz-ek, le-v-énk, ve-v-énk, le(n)ni, ve(n)ni. Különös sajátága nyelvünknek, hogy hangzós végű igegyökeret, közbevetéssel ragoz: fu-v-ok, jö-v-ök; s a közbevetést csak ott mellőzheti hol véghangzóját nyújthatja: jö-nék (vó-nék, de ve(n)nék). Ezt észbe vévén, sz, v közvetített igeink nem szabálytalanok; szabályuk nyelvünk természetéből foly.

Leszen ige soha sem pótolhatja okszerűen van-t, mert eszmében különbözik tőle. Vagyok, voltam, volnék, álló jelent, mutat, óhajtást, — leszek, lettem, lennék, átmeneti jövőt stb. jelöl (Sein és Werden). Van-nak jövője, vagy parancsolója ellenmondás;

mert a mi már megvan, az nem lesz, s a parancsolat: legyen; oktalán, és fölösleges. Mi elég világos, hogy további fejtegetését mellőzhessük, megjegyezvén, hogy szép volna, ha nyelvészeink e két igét elválasztanák, mint jelentésök azokat egymástól elkülönözi. Ez álljon jegyzet-kép Hunfalvy ur véleményére: „Magyarban val gyökből csak a jelentő mód jelen és mult idője, s a foglaló mód mult időji vannak meg, a többi idők, és a parancsoló mód len gyöktől származnak“ (112. l.)

2. Finn-magyar idomi hasonlatok ellensúlyozása, magyar-árjakkal.

Névszók. Egyetlen finn hasonlat a többes szám ragai előtti i a magyar-birtokrag közti i-vel: háza-i, kié-i? országé-i.

Személyi névmások. 1. Az első személyi névmás többes me-je = magyar mi. 2. A második személyi névmás többes te-je = magyar ti.

E három finn hasonlat ellenében állnak a következők: 1. A szanszkrit him és nő többes ah raga mely a-val találkozáván â-vá olvad pl. gata-ah, gatâh, mint alma-ak, almák. Vég u, v-re változhatik pl. vadhû-ah, vadhv-ah, mint daru-ak darvak; v közvetíthet is pl. szubhu-v-ah, mint lo-v-ak. Egyez magyar ak, ek raggal. 2. A szanszkrit köznemű többes i raga, pl. javi-jasz-i (ifjabb-ak) mint háza-i, földé-i; hasonul még latin i többes; domin-i. Nem lesz tehát aim aid stb. rag; hanem az em ed stb. hangzója elmarad mint mező-m

mészöd, s több ilyeknél kivételesen, s harmadik személyt a-i ei ragoztatik: házai-m, házai-d stb. A finn ezen i-t nem mint a magyar több birtoknál, hanem több személynél használja a nominativuson kívül pl. kaloiltani halunk-tól; s az egyszerű többesben szinte úgy: kalo-i-lta halak-tól. 3. Az első személy névniás birtokraga, ujpersa em = magyar em; ennek persa költői többese mun (bermun supra nos) = magyar mű(n)k. A finn me = ujp. má. E persa em teljes magyar hasonlat: gevher-em = gyöker-em. 4. A második személy birtokrag ujp. et = magyar ed pl. gevher-et = gyöker-ed.

Eredmény. Három részletes és félszeg finn hasonlat ellenében, négy árja hasonlat.

Névhatározók. Ezen szócskák (praepositíók) szó-fuzési helyzete, különböztető jelül szokott tekinteni nyelv-osztályozásnál, a mint azok elől, vagy utól járnak. Görög, latin, germán, szláv rendszeren elé rakja: a magyar, igéknél elé is, névszóknál csak hátra. pl. kertbe megy, be megy. A szanszkrit, mindkét helyen egyiránt használja: kim-artham ki-ért? aszj-ârthe az-ért. A felhozott finnek között jó hasonlat ali = al; mint szanszkrit atí = át. Félhasonlat, s kétes pāā = fej, fel, jobb szkr. artham = ért. Hasonlat még puoli = fél, féle: mies-puoli férfi féle; valamint ujp. gird = körött, körül. Ezeknek finn és magyar ragozásuk közt nincs hasonlat.

Melléknévek. Itt a második fok mpi-je egyez a magyar abb ebb raggal. Ennek ellenében van ujp. bih jó, jobb pl. kholi bekefem bih zikotengi behavá. „Egy khol (kis madár) kezemben, jobb egy golyánál a légben” melléknévhez állítatván azt fokozza, pl. tuván-

geräura bih mojesszer miseved. A gazdagoknak könnyebb lesz".

Névszók képzése. A finn kicsinyítő karnen, karnen = magyar ka ellenében áll szkr. ka pl. alpa kesi, alpa-ka kiesike: s az ujp. megfordított ek: merdum-ek emberke. Más kicsinyítőnk esa: tó-esa, király-esa (regulus M. Codex): ehhez hasonul ujp. ese pl. khán szálloda, kháne ese kis szálloda. A divatozó a eska nem ösztét-e esa és ka-ból? Mit H. ur nagyító képzőről mond, bővebben kell tárgyalnia, hogy számba vehetessék.

Melléknevek képzése. Az atlan etlen, talan telen magyar és finn ta, toin, töin közt nem látunk hasonlatot. Mit H. ur lainen képzőről mond, mely ilyen olyan névmásokban találatnék, családáson épül. Nem az-lyan ez-lyen, hogy két l-lel kellessék inni, mintegy allyan, ellyen-t: hanem oly, ily, an, en által hosszabbodik, épen úgy, mint ott, itt, ott-au, itten, most, mostan: mi nyomatékot ad, vagy közelebbről határoz pl. az és azon, ez és ezen. Árja hasonlat az ujpersában melléknevek képzése főnevekből i által, pl. rum, rum-i, róma-i, ized-i, isten-i.

Mutató és kérdő névmások. A felhozott finn és magyar mutatók közt semmi hasonlat. Árja hasonlat aszau = az, amu = amaz; esa (e h. esza) ez: ima, imez; i gyökér, mely közel valót jelentő névmás. Ezekből ta raggal igehatározók alakulnak, pl. ita itt, ide, amuta amott. A kérdőkhöz ki, mi? hasonul finn kuka, és mikä, valamint szanszkrit ka, ki és kim, s ujp. ki. Mikä és millinen = mi? milyen? sajátlagos hasonlat. Ha-

sonlat továbbá ujp. jek = egy, névmásokhoz fűzése, megfelelő magyar különítő ik-nek pl. herjek minden-ik, (nem minden-ki, mert ez ott herki = minden a ki) kudam-jek mely-ik, hics jek sem-ki (= sem-ik sem-egy, a B. Codexben nullus).

Számnevek. Ezekből kizárólagos finn és rokon hasonlatok : három, négy, öt. Árjával közösek : egy (lapp ak t), kettő (lapp kwek t), hat (lapp ko t), hét (lapp kjet tja), száz (sata sad da). Kizárólag magyar-árják = eszlen (astan, hest = nyolcz), tiz, húsz, ezer (*).

Van tehát három finn ellenében négy árja hasonlat; öt közös, mely egyiknek sem bizonyít. A finn bőven van ellensúlyozva. Ez azonban anyagi hasonlítás, s csak azért ismételtetik, mert H. ur is felhozta idomi hasonlatok közt, még pedig terjedelmesen.

A számnevek ragozásánál az egyetlen kolm-as — harm-ad tűnik föl, s ez sem nyom; mer hogy hasonlat legyen, kolm-as — hárm-as, nem harmad-nak kellene lennie.

(*) E hármat tiz, száz, ezer, a finn-magyarok nagy mestere Schlözer is persa hasonlatnak ismeri „Doch werden sogar altpersische Wörter in der ungarischen Sprache angetroffen. So ist unter den Zahlen tiz 10, száz 100, und ezer 1000 persisch, und in dem Namen Gott, den die Ungern in ihrer Sprache Isten (lies Ischten) nennen, kommen sie mit keinem einzigen unter allem finnischen Völkern, wohl aber mit den alten Persern überein, bei denen Jizdan der Name der guten Gottheit ist. Man könnte hieraus einigermaßen schliessen, erstlich, dass die Jugrier in alten Zeiten näher gegen Persien zu gewohnt haben; und zweitens, dass sie der magischen Religion zugethan gewesen, ein Satz, den auch noch andere Spuren bestärken. (Al/g. nordische Gesch. Halle 1771. S. 422).

Negy-ven, hat-van sat. inkább vonás sal látszik összetettnek, négy-von(ás), hat-von(ás), — vagy vány, vény elvontnév képzővel, mint török on-nal; miért nem képezte ezeket így inkább a török, kinél csak kétszer talál-tatuk: szek-szen 80, dokszan 90? Husz számunk lehet huz-ás is, rováson számítás miatt, mi nem gyengíti az árja hasonlatot.

Igehatározók. Képeztetnek ujpersában áne rag által, mi egyez magyar an, en képzővel, pl. dilir hősies, dilir-áne hősiesen

Igeszók. A magyar határozatlan mód ni-je, s a finn végzet közt sem mi hasonlat. A többire nézve így áll a finn, árja, és magyar ragozás.

J e l e n.

	<i>Finn</i>	<i>árja</i>	<i>magyar.</i>
Egyes.	Sano-n, szkr.	bhâs-âmi,	mond-om
	Sanoo-t	bhâs-aszi	szól-sz, mond-od.
Többes.	Sano-mme	bhâs-âmah,	szól-unk
	Sano-tte	bhâs-atha,	szól-tok.

M u l t.

—	ujp. guf-t-em,	szól-t-am
—	guf-t	szól-t.

M u l t r é s z e s ű l ő.

Sano-nut, szkr.	bhâs-itam,	mond-ott.
-----------------	------------	-----------

P a r a n c s o l ő.

Sano-h, szkr.	jâ-hi, e-hi	jö-jj.
---------------	-------------	--------

Igéből képzett névszó finn sano-m-us, ujp. pursz-
is, kérd-és. Cselekedtető t képző: parantua javítani,

parannu-*tt*na javíttatni; ugyan az szenvedő képző *käskettä* parancsolni, *käskettä* paracsoltatni.

Jelen részesülő *öl-vén*, *ölő* — ujp. *kus-án*, *kusa*; szkr. *vah*, *van(t)* rag, pl. *vid vah*, *vid van(t)* tudván tudó.

A *finn* jelen idő 3-dik személy kangzóját *sanoo* — szól, nem hasonlíthatni magyarhoz. Ennek 3-dik személye mindig maga a gyökér; s a határozott forma *i*-je nem személyt, hanem tárgyra vonatkozatot jelent: szeret-*i*, azaz: szeret-mit-őt.

Az aligmultiak hangzó raga *sano-i*, szól-a idomhasonlat. Magyarban bajdan *ava*, *eve* divatozott. *hadl-ava*, *feled-eve*; mihez szépen hasonl latin *abam*, *ebam*: *am-abam*, *hadl-avam*. A *mond-oa-*, *tilut-oa-ból* a *e* esett ki, *mond-ova*, *tilut-ova*; s kezd simulni a mai *mond-aa-* (mondá) *tilt-aa* (tíltá)-hoz.

Eredmény. I. Névhatározóknál három *finn*: *ali al*, *paä fel*, *puoli fél*; s három árja: *ati át*, *artha éit*, *gird körött*.

2. Melléknevek: *mpi* fokozata ellen *bih* fokozat.

3. Névszót kicsinyítő: *kainen* ellen két árja kicsinyítő *ka* és *e se*.

4. Melléknevek képzésénél egy árja hasonlat *i* képzőben.

5. Név másoknál árja ige határozót képző *ta* — magyar *tt*; a kérdőknél három *finn* hasonlat *kukä*, *mika*, és *millinen*, egy magyar-árja *ki* ellen. Egyensúlyozza itt a két *finn* főlös hasonlatot a *ta* — *tt* képző, a magyar-árja *ik* — *jek* — egy rag hason használata: *saszan*, *amun*, *esa*, *ima*, melyek anyagiak ugyan, de *kukä*, *mikä* is azok.

6. A számnevek anyagi hasonlata, a még csak valószínű eszten, és húsz ide sorolta által bőven ellensúlyozva van.

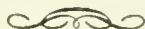
7. Igéhatározót képző *âne* árja hasonlat.

8. Igéknél jelen időben négy hasonlat: az aligmult hangzója, a mult részesülő, parancsoló, és igéből képzett névszó szinte négy, — mind ellensúlyozva. A cselekedtető, és szenvedőt képző, valamint *len* és *tesz* igék finn hasonlata ellenében állanak a rendes mult *t* képzője, s a jelen részesülő árja-magyar hasonlatok.

Az eddig felhozottak tehát ellensúlyozvák, sőt főlos árja hasonlat marad : 1) *cse* kicsinyítő; 2) *i* melléknévi rag. 3) *âne* igéhatározó; 4) a főnebb névszóknál említett *ak* többes számi rag. 5) A négy mutató névmás anyagi hasonlata.

Z á r s z ó.

Ez szolgáljon kezdeményül a nemzeti vitának, magyar nyelvünk jogos állása felől a többi nyelvek irányában. Ne vethesse a külföld szemünkre, hogy míg tudósai fölöttünk határoznak, utbaigazító szót emelni vagy nem akarunk, vagy képesek nem vagyunk. Nem bővölködünk ugyan annyira egyetemes nyelvirodalmi segédeszközökben, mint ők, hogy velők az osztályozási elvek első föllállításában versenyez-hessünk: de annyit mégis tehetünk, hogy bívárlataik eredményével időnkint megismerkedvén, bírálólág, vagy épen ezáfolólág nyilatkozzunk oly tárgyban, mely minket közel-ről érdekel, s melyet nálók jobban tudhatunk.

Müller Max, az európai nyelvek oxfordi tanára, s a Rigveda tudós kiadója, így nyilatkozik a legújabb nyelv-osztályzat fölött: Mellőzvé, ugymond, Amerika, Afrika nyelveit, és a Khinait, mely mind abban szükölködik, mit grammaticának nevezünk, — csak három grammaticai családra osztható az egész nyelvország. Ezek: sémi, árja, és turáni. E három nyelvtani rendszer elemeit ismerve, fölfog-hatni a polgárisult világ minden nyelveinek grammaticai formáját.

Mit Müller e három nyelvosztály jellemzéseül ír, honi

hasonlító nyelvészeink tudomását is megérdemli. A turániak nomád, az árja és sémi álladalmi nyelvek. Ez utóbbiak nyelvtani alakján hatalmas ész bélyege látható, mely, egyszer kezdetben, a beszéd hullámzó anyagára nyomva, többé századok folytán el nem enyészett. Mint törvényakaratu nagy férfi által alapított birodalmak, a sémi és árja nyelvek, minden korban, és vidéken, szoros történelmi folytonosságot mutatnak; úgy hogy Mózsés és Mohammed, Homer és Shakspeare nyelve, egyetlen eredeti típusnak, csak kissé változott, lenyomataul jelenkezik. Több szók és grammatikai formák, e két családban, egyetlen ész által egyszerre látszanak alkotva lenni, s az alárendelt ó és új szójárások nem annyira veszteségek, vagy új alkotások, mint változások és romlások. Hogy nyelv, századokon át, veszteség nélkül terjedjen, csak nép közt lehetséges, kinek vallása, törvényei, s költészete határozott partokat képeznek, melyek korlátozzák a nyelvfolyamot. Csak így értelmezhetni, hogy napjainkban a lithvániai földműves eszmi (vagyok) ugyanazon gyökerű és végzetű szót használ, mit a vedai költő Indiában négy ezer esztendő előtt

A turániakkal máskép áll a dolog. 1) A tér, melyen azokat beszélik sokkal nagyobb, mint az árja- és sémié. Az utóbbiak ugyanis az ó világ négy félszigetén divnak: India-Perszában, Arábiában, Kisázsziában, és Európában; s okunk van hinni, hogy itt is a turáni törzsek előbbiek voltak. 2) A történelem nem emlékszik, hogy e roppant turáni vadonban valaha állandó társadalmi, vagy polgárazati központ alakult volna. Birodalmak alig alapítottak, hamar ismét szétomlottak, mint a sivatag porfelhőji; törvények, dalok, mondák alig élék túl szerzőjüket. Mily könnyen változik a nyelv,

igy magára hagyatva, s csak vad életmód napi szükségseiben gyakorolva, példa az amerikai nyelvek végetlen változatos-sága. S ha meggondoljuk, hogy évezredek töltek el, mióta a finn és mongol törzsek először egymástól elváltak; hogy semmi olyas vallási vagy nemzeti irodalommal nem bírtak, mint a vedák Indiában, vagy Homer költeményei a görögök-nél; hogy az elszórt törzsek gyér társalgása volt a megá-lapított érteményű szók, és formák egyetlen fentartó esz-köze: könnyű lesz megérteni, miért nem találjuk, a turániak közt, nyelvészeti rokonság oly világos jeleit, mint az árja és sémi családban.

Vannak azonban rokonsági ismervek, mint a legszük-ségesb névszók: a tya, a nya, gyerek sat.; számnevek és névmások; és idomi hasonlatok. E tekintetben is külön-böznék a turániak az árijáktól. Az árja nyelvek grammatikai formái egyszer állapították meg; szanszkrit vagy görög készen nyerte azokat. Ha a helyett mindenik nyelv újból készítette volna idomait, különböznének ezen új idomok anyagi részei; az ely, mely szerint azok alakítottak, ugyan az maradandott. Így van ez a turáni nyelvekkel: anyagban különböznek, idomitási eljárásuk egyez.

„Nomád nyelvekben egy család, vagy kis társulat rö-g-töni fölemelkedése, oly hatást gyakorolhat, melyet álladalmi nyelvekben város, tartomány, faj, vagy vallási felekezet. Hol oly kevés van megállapítva, egy emelkedő család saját-ságai, nyelv egész külsejét megváltoztathatják, s egy sze-renesés klán hangsúlya az őt követő minden törzs nyelvtá-uában nyomot hagy. Midőn egy nagy tatár főnök hadjáratra készül, Marco Polo 14-ik századi utazó szerint, százezer lovas hadtest élére áll, s következőleg szervezi. Egy tisztet

rendel minden tíz — egyet minden száz — ezer — s tizezer fölé. Így a tizedesek a századostól, a századosok az ezredestől, s az ezredesek attól veszik a parancsot, ki tizezret vezényel. E szervezetnél fogva, minden tisztnek csak tíz ember, vagy csapat kormányzására kell ügyelnie, s a parancsszó eljut a khántól a százezer közvitézhez, csak négy szájon keresztül.“

„Ha egyszer nyelv, nemzeti jellemű tudományos munkák által, megalapított, nehéz, sőt lehetlen megváltoztatása, politicalai rázkodtatások nélkül. Hol nomád népek a polgárzat és politicalai szervezet ily fokára jutottak, nyelvök, bár turáni is alkatában, közeledhetik álladalmi nyelvek, például szanszkrit vagy héber rendszeréhez. Így van ez csakugyan a turáni család legfejlettebb ágainál, magyarnál és finn-nél, hol némely végzetek folytonos használat által annyira elkopáltak, s ujakkal nem pótolhattak, hogy enyészni kezd a különbség turáni és árja között.“ (*)

Müller szerint a turáni nyelvek öt osztályúak : tunguz, mongol, török, szamojed, és finn. Külön említettnek e család elszórt nyelvei a Caucasuson. A finn ismét négy ágra oszlik. 1) Ugri, melyet képez magyar, vogul, osztják. 2) Bulgár, melyhez eseremiszek és mordvinok. 3) Permi, melyhez permiek, sűrjének és votjakok. 4) Csud, melyhez lappok, finnek és eszthek számíttatnak.

Helytelen ezen osztályzat; mert a magyar nem vogulok és osztjakok közé való, s legalább is oly külön osztályt képez mint a török, vagy finn. Csak magyar-finnitök ősté-

(*) Max Müller. The languages of the seat of war in the East. 1855. P. 85—95.

vedése mutatkozik a különben jeles nyelvbuvárnál, midőn a magyart és finnet oly rokonokul tekinti, mint a hébert és arabot: „E messze széledt nyelvek némelyikének közös eredete be van bizonyítva, oly pontosan, mint szanszkrit- és görögé, mint héber és arabé: — s oly távol eső nyelvek, mint magyar és finn, visznyomozás útján, végleg egy közforrásra vannak vezetve.“ (1) A rokonsági kérdésben Gyarmathira utal.

A magyar az említettek egyike alá sem sorozva, külön áll, mint Bunsennél a khámi vagy egyiptomi. Szerinte ugyanis az összes nyelvek így osztályozvák: 1) Szervetlen gyöké nyelv, — khinai. Formátlan, minden szótag szó, minden szó teljes értemény, mondat. 2) A legrégebbi turáni képletek — thibeti. Azon teljérteményű szóknak beszédrészekké alakulta hangsúly által. 3) A legrégebbi sémi-iráni képletek — khámi. Elő és utóragok kezdete, végzetes gyökér, mely ekkor hangzóját változtatja. 4) A nyugoti előfok — sémi és a keleti — fejlett turáni képletek — finn. 5) A nyelvszervezet harmoniai képlete — iráni. (2)

Ha az ó egyiptomi nyelv megérdemelte, hogy két ezer évvel kihalta után, egy nyelvre, vallásra, idegen s csak tudományos érdekek által indított germán, kijelölje illető helyét a nyelvek sorában; ha a török, szamojed és finn, idegenek által, különböző szerkezetökhöz képest, külön alosztályokra választattak; talán nem lesz egészen megróvando törekvés, ha magyar ember, kiről föltehetjük,

(1) Müller. P. 86.

(2) Bunsen. Aegyptens Stelle in der Weltgeschichte. V. B. 1. 1856 P. 37. 38.

hogyan nyelve sajátosságait éppen úgy, vagy még jobban ismerketi, mint bármely tudós külföldi, azt nemcsak vogulok, osztjások, — hanem az egész finnágazattól legalább is oly különbözőnek mutatja ki, mint a török, vagy szamojed a finntól.

Kijelölhetők ugyan is a magyar sajátosságok, s idomi különbségek, a sokszor említett nyelvek ellenében; s megmutatható, hogy Klaproth, Gabelentz, Arndt, Schott, s több, egyébként igen tudós férfiak, a magyar nyelv természetét fölött keveset elmélkedtek, szerkezetét, szépségeit nem igen ismerik; másképp nem kerülte volna el figyelmöket, hogy :

1. A magyar igeszó gyökere a jelentő mód jelen idejének harmadik személye. A finn igék e személyt ragozzák, s a gyökér, a hajlításban tisztán nem található. A török-tatár nyelvek ige-egyökere a parancsoló mód egyes második személye.

2. Magyarban a cselekvő ige-hajlításnak határozott, és határozatlan formája van; mi finn és törökben nincs. A mordvinról említették ilyesmi, de ez csak félszeg hasonlat, s tökéletlen magyar utánzás, mert nincs összekötve a nálunk nélkülözhetlen névelővel.

3. A magyar, névelő által, igéjével öszhangzólag a tárgyakat is meghatározza. Ezen nyelvtani eljárás kivétel nélküli. Nem mondatik soha magyar által: szeretek a jót, sem: szeretem a jót; hanem, szeretek a jót, szeretem a jót. Ezt a magyar nem Európában tanulta, mert nem volt, kitől tanulnia, mert a világ összes nyelveiben nincs példa, tárgy- és igeérteménynek ily szabályos öszhangzására. Van arabnak, görögnek, németnek, az újabb ro-

mán nyelveknek névhatározó szócskájok: van a mexi-coinak három formájú igéje: határozatlan, *ni-tla-pia* őrizek (valamit); határozatlan személy tárgyú, *ni-te-pia* őrizek (embert), határozott bármely tárgyú, *ni-e-pia* őrizem (embert, vagy dolgot). De az előbbieket — az utóbbi tárgyát, nem képes egyuttal meghatározni (őrizem embert). Megvolt a magyarnak e harmóniai nyelvsajátsága ázsiában is; s soha sem volt az a töröknek, s a finn ágnak.

Szókötési különbségeink kitüntetése tüzetesebb tárgyalást igényel.

Ne csak finn-török hasonlatok, hanem különbségek is emeltessenek ki hasonlító nyelvész által: mert minden tárgyban s így nyelvünkben is, az a sajátlagos, mi a többiben nem találhatik: mi különböző. A jellem fölloghatása, épen a sajátságok ismeretét szükségöli. Egyes betűk, szótagok, vagy néhány szó hasonlóságából, nincs jog rokonság következtetésére: példa a finneknel sokkal számosabb árja-hasonlatok, melyek egykori érintkezésnél többre nem mutatnak. A szellemet kell tekintetbe venni, mely nyelvünket szóalkotásban, s mondat szerkesztésben átlengi; s ez a finn-tatártól, szavaiban, mint grammatikájában idegen.

Tehetősb honfiainkat, valamint a magyar akademia magyar irányú nyelvésztagjait, édes anyanyelvünk becsületére kérem legyenek segéd, ezen nemzeti, sőt európai ügyben, s fordítsanak kis részt anyagi, vagy nyelvismereti kincsökből, a felőle terjengő balvélemények megszüntetésére.

Végre nem mellőzhetek egy pár hasonlatot az ó egyiptomi nyelvből. Bor, búza szavainkhoz szőlő hasonlatát rég keresem, s föltaláltnak hiszem aoli, elule kopt kitételekben, a savanyú szőlő memphisi szójárásban selseili. — Kaze = bakkéz. Naa = nagy. Bò, fò = fa. növény. Uóini = fény, világosság. Boni, bon = bűn. Helùte = szülni. Kar, karr = kör. Khoh = tüzesíteni, hevíteni, koh. Na = sanc, profecto, magyar na.

5/30

1/8-1/2

(39)

PH	Mátyás, Flórián
2582	A magyar nyelv finnítési
F5M37	törekvések

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

